

การเกษตรแบบพอเพียง

ระพี สาคริก*

หลังจากที่ชีวิตคนไทยได้รับผลกระทบโดยสภาวะเศรษฐกิจรุนแรงยิ่งขึ้น ทำให้คนที่ยังพอจะมีจิตวิญญาณอยู่กับผืนแผ่นดินถิ่นเกิดของตน ซึ่งช่วงที่ผ่านพัฒนาแล้วเริ่มตกอยู่ในสภาพลืมหืมตัวหวนกลับมาให้ความสำคัญของการทำเกษตรมากขึ้น

ยิ่งไปกว่านั้นระหว่างช่วงที่ผ่านมา เป็นเพราะคนส่วนใหญ่ตกลงอยู่ในสภาพลืมหืม จึงทำให้คิดถึงเรื่อง “พัฒนาการเกษตร” โดยเอาแต่มุ่งไปข้างหน้าด้านเดียว และมักนิยมนำคำว่า “การเกษตรทันสมัย” หรือ “เกษตรก้าวหน้า” มากล่าวถึงความสำคัญ ส่งผลครอบงำความคิดชนรุ่นหลังและคนในด้านที่ยังด้อยโอกาสกว้างขวางมากขึ้น

ดังจะพบความจริงได้จากสิ่งที่ปรากฏอยู่ในบรรยากาศการจัดการศึกษาขณะนี้ รวมถึงผลงานส่งเสริมและให้ความรู้ในด้านการเกษตรเท่าที่เป็นมาแล้ว เมื่อกล่าวถึงการจัดเครื่องมือเครื่องใช้ ก็ยังคงยึดติดอยู่กับคำว่า “ทันสมัย” แถมยังนำมาใช้กับการจัดการศึกษาของสงฆ์ ซึ่งทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะโดยตรง เนื่องจากหลักธรรมเป็นสิ่งปลอดภัยแล้วจากคำว่า “ยุคสมัย” เป็นเพราะ “รากฐานจิตใจคนชาติอิสระมากขึ้น”

จากสาเหตุพื้นฐานดังกล่าวแล้ว ทำให้วิถีชีวิตไทยซึ่งควรจะดำเนินมาบนพื้นฐานความเป็นไทย แก่ตนเองจำต้องตกเป็นทาสเศรษฐกิจชนชาติอื่นถิ่นอื่น แม้ระหว่างชนชาติเดียวกันก็จะพบได้กับ

* ศาสตราจารย์

* อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

* อดีตกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ทบวงมหาวิทยาลัย

* อดีตกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ สภามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

คนระดับล่าง ซึ่งยังด้อยโอกาสกว่าคนระดับบนเป็นธรรมดา แทนที่จะเติบโตขึ้นมาจากรากฐานที่อิสระ และเปิดกว้าง ช่วยให้สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ได้อย่างชัดเจน กลับจำต้องตกเป็นทาสผลประโยชน์คนระดับสูงยิ่งขึ้นเสมือนสายโซ่ที่คล้องกันไว้

ในเมื่อธรรมชาติได้กำหนดให้ปรากฏการณ์ทุกกลุ่มไม่เป็นร้อยทั้งร้อย ดังนั้นผู้ซึ่งยังมีสติหลงเหลืออยู่บ้าง แม้ในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงมาเป็นชนส่วนน้อยของสังคมย่อมเห็นความจริงว่ามีกระแสที่ฉุนร้อนให้ผลิตผลการเกษตรสูงขึ้น แต่กลับทำให้เกษตรกรยังมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นสภาพที่เป็นจริงยังก้าวหน้าเลยหน้าเหตุและผลซึ่งควรจะได้เห็นว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมยังเน้นสภาพซึ่งช่วยให้ตนยืนอยู่บนพื้นฐานตัวเองก่อนอื่น เปลี่ยนมาเน้นความสำคัญของ "การทำเกษตรเพื่อส่งออก" จนถึงขั้นตั้งกรมงานขึ้นโดยภาครัฐ เป็นการสารภาพความจริงแล้ว

สิ่งดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางภาวะปัญหาซึ่งคนท้องถิ่นที่ยังขาดการใช้ให้พอเพียงเสียก่อน อีกทั้งในด้านพฤติกรรมของคน ด้านการส่งออก ยังทำให้อ่านได้ว่าขาดความจริงใจ ซึ่งควรจะมีให้กับคนระดับล่างซึ่งนับวันก็ตกอยู่ในสภาพมีหนี้สินล้นพ้นตัวมากขึ้น ทำให้ "ความพอเพียงซึ่งควรจะมีอยู่ที่พื้นฐานตนเองของสังคม จำต้องสูญเสียมามากขึ้น ร่วมกับความอดทนของคนซึ่งถูกภาวะครอบงำ โดยผลประโยชน์ข้ามชาติอันเป็นด้านที่อยู่ในรากฐานจิตใจลดองศาลงไปอย่างเป็นธรรมชาติ"

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งเกิดจากผลการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นกระบวนการ ที่สะท้อนให้อ่านได้ถึงความจริงอย่างชัดเจนจากการพัฒนาการเกษตรคือ คนในชุมชนผู้ร่วมกันเป็นเจ้าของท้องถิ่น จำต้องบริโภคนผลิตผลเหลือจากถูกตัดเอาของมีคุณภาพสูงกว่า ส่งไปบริการต่างถิ่นแล้ว หรืออาจกล่าวได้ว่า "ของเหลือเลือก"

ระหว่างช่วงที่ชีวิตผู้เขียนเรื่องนี้ยังเป็นเด็ก ได้พบความจริงด้วยตนเอง โดยเฉพาะผลผลิตการประมงซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพอย่างชัดเจนว่า ชาวประมงบริโภคปลาที่มีคุณภาพสูง ส่วนที่ถูกส่งไปสนองความต้องการคนในเมืองมีคุณภาพรองลงมา ทำให้แนวคิดคนในเมืองเชื่อกันว่า "ถ้าต้องการบริโภคของดีมีคุณภาพ ควรไปยังแหล่งที่มีการทำประมง"

แต่ปัจจุบัน ผู้ที่ยังคงคิดในลักษณะดังกล่าวคงต้องพบกับความผิดหวัง ยิ่งไปกว่านั้นผลิตผลที่มีคุณภาพสูงสุดจะถูกส่งไปสนองความต้องการของคนต่างชาติ หรือไม่ก็มีราคาสูงลิบล็วจนทำให้คนท้องถิ่นแม้ระดับกลางๆ ไม่สามารถเอื้อมถึง "สรุปแล้ว การเปลี่ยนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความจริงว่า ชีวิตคนไทยเปลี่ยนสภาพมาเห็นแก่เงินมากขึ้นอย่างชัดเจนมาก"

ภาพสะท้อนซึ่งปรากฏเห็นได้อีกประการหนึ่ง คือ ผลจากการพัฒนาบนพื้นฐานความคิดคนในด้านที่มีอำนาจสูงขึ้น เท่าที่ปฏิบัติมาแล้ว กลับมีผลสร้างช่องว่างระหว่างคนระดับบนกับระดับล่างกว้างมากขึ้นแม้คนซึ่งอยู่ในระดับพื้นฐานของสังคมจึงแยกออกจากกันเป็นสองด้าน โดยที่ด้านหนึ่งยังคงมีจิตวิญญาณซื่อสัตย์ต่อตนเองสานถึงแผ่นดินถิ่นเกิด ทำให้ชีวิตจำต้องตกอยู่ในสภาพยากลำบากมากขึ้น ส่วนอีกด้านหนึ่งคิดอยากขึ้นไปสู่ด้านบนจึงใช้กลวิธีที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างขาดความรู้สึกละอายใจตัวเอง

สิ่งซึ่งหยิบยกมาเป็นกรณีตัวอย่างเหล่านี้ คือ เงื่อนไขที่พบได้ในกระบวนการจัดการเกษตรทั่วๆ ไปทำให้การพัฒนาทั้งระบบ จำต้องตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมลงไปอย่างเห็นได้ชัด

การเกษตรมีความสำคัญอย่างไร?

“การเกษตรสำคัญอย่างไร” จึงได้นำมากล่าวย้ำกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในช่วงที่สังคมได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจทรุดตัวอย่างหนัก? แต่ก่อนเราเคยมองเห็นคำตอบได้แต่เพียงว่า “การเกษตรคืออาชีพสำคัญของคนท้องถิ่น” แต่แนวคิดความเชื่อดังกล่าวเท่าที่เป็นมาแล้ว ได้ทำให้ผลการพัฒนาสวนทิศทางการกับเป้าหมายที่แท้จริง

ทำให้เกิดคำถามใหม่ว่า “ถึงเวลาแล้วหรือยังที่ควรจะหวนกลับมาทบทวนใหม่เพื่อหาคำตอบว่า แนวคิดเท่าที่เป็นมาแล้ว มีความลึกซึ้งถึงรากฐานจริงหรือเปล่า?” หรือว่ามองเห็นได้แต่เพียงเปลือกนอก จึงทำให้ผลจากการจัดการศึกษาเกษตรที่ดี การนำปฏิบัติเพื่อมีส่วนร่วมพัฒนาสังคมท้องถิ่นที่ดี กลับได้รับผลในทางตรงข้ามกันกับเป้าหมายที่ต้องการ

รากฐานความคิดในอดีตที่ผ่านมา เท่าที่พบความจริงว่า “ต้องเร่งความทันสมัยเพื่อ

ให้ตามชาติอื่นทัน” แต่ผลที่ปรากฏกลับทำให้พบว่า “ยิ่งเร่งก็ยิ่งตกเป็นทาสชนชาติอื่นมากขึ้นจนแทบเอาตัวไม่รอด” กับแนวคิดในการพัฒนาด้านรูปวัตถุซึ่งยึดติดอยู่กับความทันสมัยมาโดยตลอด แม้กระทั่งการจัดการศึกษาของสงฆ์ ซึ่งได้ยินผู้บริหารชี้แจงว่า “ได้มีการจัดเครื่องมือทันสมัยให้บริการการศึกษาของสงฆ์” โดยเฉพาะคำว่าทันสมัยคู่กับล้ำสมัยถือเป็นวังวนที่ขัดต่อหลักธรรม เพราะขาดความเป็นกลาง

เงื่อนไขดังกล่าวมีผลอย่างสำคัญทำให้การพัฒนาการเกษตรของไทย สูญเสียความเป็นไทยแก่ตนเองลึกซึ้งยิ่งขึ้นจนกระทั่งมาถึงขั้นวิกฤติหนัก พื้นดินซึ่งเป็นพื้นฐานรองรับการเกษตรก็จำต้องตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมมากขึ้นชวาเนาชาวไร่และชาวสวนอาจจำหน่ายพืชผลได้ราคาต่ำ

แต่ก็จำเป็นต้องนำเงินไปจับจ่ายใช้หนี้ค่าปุ๋ยค่ายาที่สั่งซื้อมาจากชนต่างชาติเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ อีกทั้งมีคนมองเห็นโอกาสฉกฉวยประโยชน์จากไส้ในของระบบการจัดซื้อวัสดุตั้งกล่าว และมีการสมรู้ร่วมคิดกันปล่อยไว้ให้บานปลายกลายเป็นเรื่องรุนแรง อย่างน่าอนาใจ

แม้ว่าที่พื้นดินของเรามีพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์อย่างหลากหลาย แต่เป็นเพราะตัวเราเองขาดการมองเห็นความสำคัญ เนื่องจากหันความสนใจไปนิยมของจากชนชาติอื่น โดยเหตุที่ขาดการรู้เท่าทันว่า เพราะตัวเราเองมองข้ามความสำคัญของสิ่งซึ่งเกิดร่วมกับเรา เขาจึงนำไปทำจนเป็นผลสำเร็จรูปแล้วจึงส่งกลับมาขายให้ทำให้หลงคิดว่าเป็นของเขาจริง ๆ

มารู้ได้เมื่อเขาเอาไปทำแล้ว แต่ก็ยังคิดกลับทิศทางจึงปฏิบัติในลักษณะหวังคนอื่นแทนที่จะลงมือทำสิ่งซึ่งอยู่ใกล้ตัวอย่างจริงจังและเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างเรากับเขาอย่างเปิดเผยเพื่อให้โอกาสเติบโตยิ่งขึ้นร่วมกันทั้งสองฝ่ายเนื่องจากสิ่งใดก็ตามที่ปรากฏอยู่ในโลกมนุษย์ ย่อมที่ประโยชน์ต่อทุกคน “การคิดก้าวไปคนเดียวย่อมไปไม่รอด” ซึ่งหลักนี้ใช้ได้ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ในเมื่อเหตุของการแบ่งประเทศก็มีสัญธรรมอยู่ที่คนเช่นกัน

ถ้าจะกล่าวว่ “การเกษตรที่มีความมั่นคง ย่อมถือรากฐาน สิ่งซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น” หรืออาจกล่าวว่ “การเกษตรคือวัฒนธรรมท้องถิ่น” ก็ไม่น่าจะผิดจากความจริง แทนที่จะเห็นได้แต่เพียงว่า คือ งานอาชีพเท่านั้น

เมื่อกล่าวถึง “วัฒนธรรม” หลายคนอาจมุ่งความเข้าใจไปยังดนตรีไทย การแต่งกายแบบไทย ที่คุ้นตากันมาในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ซึ่งน่าจะเห็นได้ว่าเป็นการมองที่ยังไม่ลึกซึ่งถึงรากฐานจริง ในเมื่อทุกสิ่งมีเหตุอยู่ในรากฐานคน ดังนั้นการทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมจึงน่าจะมองเห็นสัญธรรมของคนได้ลึกซึ่งถึงระดับหนึ่ง

สิ่งแรก “ชีวิตมนุษย์แต่ละคน เกิดมาในระดับพื้นดิน รวมทั้งเกิดมาตัวเปล่า” แต่มนุษย์ก็มีจิตใจเป็นรากฐานและมีเงื่อนไขปรากฏอยู่ภายใน ซึ่งเป็นสิ่งกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต “เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดน่าจะจะได้แก่ความรักพื้นดินถิ่นฐานอันเป็นที่เกิด สานถึงสรรพชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีการเกิดและอยู่ร่วมกับตน เริ่มต้นจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวไปสู่สิ่งอื่นอย่างรู้เหตุรู้ผล”

ในเมื่อทุกสิ่งซึ่งปรากฏอยู่นอกมนุษย์ น่าจะช่วยให้มนุษย์มองได้สองด้านเพื่อการเรียนรู้ความจริง และจุดมุ่งหมายในการมองของมนุษย์ก็เพื่อการเรียนรู้ กับอีกด้านหนึ่ง “การณ์จะเรียนรู้ได้อย่างได้ผลจริงจึงย่อมเริ่มต้นจากการมีโอกาสนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน” สิ่งเหล่านี้ล้วนมีเหตุมีผลอย่างเป็นธรรมชาติซึ่งความจริงแล้วสิ่งดังกล่าวจะคิดและเห็นได้ไม่ยาก หากไม่ยึดติดอยู่กับด้านที่เป็นรูปแบบซึ่งมักมีแนวโน้มห่างจากตัวเองออกไปเรื่อย ๆ

บุคคลเข้าใจสิ่งที่อธิบายมาแล้วได้อย่างชัดเจน ย่อมเห็นได้เองว่ “การเกษตรคือ วัฒนธรรมท้องถิ่น” ดังนั้นเมื่อรากฐานวัฒนธรรมถูกทำลาย การเกษตรซึ่งถือปฏิบัติจากพื้นดินถิ่นเกิดมาแต่อดีต ย่อมถูกทำลายไปด้วยเป็นธรรมดา

อนึ่ง เมื่อรากฐานคนท้องถิ่นหลุดจากพื้นดิน ย่อมทำให้ขาดการมองเห็นความสำคัญของการเกษตรแม้ว่าภายนอกจะแสดงออกว่าการเกษตรเป็นเรื่องสำคัญมาก แต่ด้านรากฐานซึ่งมี

ผลกำหนดพฤติกรรม ย่อมมุ่งความสำคัญไปยังสิ่งประดิษฐ์ แถมยังเป็นสิ่งซึ่งมีอิทธิพลจากรากฐานคนต่างถิ่น เกาะกินอยู่ด้านใน เนื่องจากขาดความจริงใจต่อแผ่นดินถิ่นเกิดของตน ดังนั้น “การเรียกร้องหาพลังดวงดุจก็ดี พลังต่อรองก็ดี หรือพลังตรวจสอบก็ดี ล้วนสืบเนื่องมาจากรากฐานที่ขาดความรู้จริง หากเกิดจากภาวะยึดติดผลประโยชน์ส่วนตนซึ่งมีอิทธิพลเหนือกว่า” ทำให้กระแสการเปลี่ยนแปลง ในสังคมไม่อาจชลอความรุนแรงซึ่งนับวันยิ่งเพิ่มมากขึ้นได้

ความพอเพียงที่แท้จริงคืออะไรและอยู่ที่ไหน

ในช่วงที่คนได้รับผลกระทบจากปัญหาเศรษฐกิจรุนแรงยิ่งขึ้น และมีส่วนหนึ่งซึ่งรากฐานตนเองอิสระถึงระดับหนึ่ง เริ่มหวนกลับมาทบทวนตัวเองทำให้รู้ว่า “การเกษตรคือพื้นฐานเศรษฐกิจที่แท้จริงของคนไทยทั้งชาติ” แทนการหลงมองข้ามไปหาเรื่องอื่น และยังรู้ต่อไปอีกว่าแม้ส่วนของการเกษตรที่ยังเหลืออยู่ก็เป็นผลจากการมองข้ามตัวเองไปเน้นบริการคนต่างถิ่น ทำให้ชีวิตไทยซึ่งควรจะอยู่อย่างเป็นไทยแก่ตนเอง จำต้องตกเป็นทาสคนชาติอื่นอย่างเป็นทางการ

จึงเริ่มมีการนำเอาคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” หรือ “การทำเกษตรแบบพอเพียง” มากล่าวย้ำมากขึ้นบนพื้นฐานคนในสังคมไทยซึ่งยังคงอยู่ในสภาพที่อาจเรียกว่า “เฮโชนเฮนั่น” เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นหากรู้ความจริงน่าจะสำนึกได้ว่า คนส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพเดินตามกระแส แม้จะมีอีกด้านหนึ่งซึ่งสามารถนำมาค้นหาเหตุผลจากรากฐานที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ช่วยตัดสินใจกำหนดวิถีปฏิบัติได้อย่างมีเหตุมีผล

เมื่อกล่าวถึงประเด็นนี้ คงต้องขออนุญาตนำคำว่า “นามธรรมกับรูปธรรม” มาวิเคราะห์เพื่อแจงเหตุกับผลให้ชัดเจนก่อนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาที่อยู่ในรากฐานจิตใจคนยุคปัจจุบันเท่าที่มีเสียงเรียกร้องให้กำหนดทุกสิ่งออกมาเป็นรูปธรรมชัด ๆ ด้วยทำให้รู้สึกว่าจะเกิดภาวะสับสนขึ้นในรากฐานความคิด หรืออาจกล่าวได้ว่า “มองภาพผิดด้าน” ซึ่งเกิดขึ้นกับทุกเรื่อง ในเมื่อคนจำนวนมากขาดรากฐาน ที่ช่วยให้พึ่งพาตนเองได้อย่างอิสระ

หากรู้ได้ถึงความจริง ย่อมพบว่า การคิดได้จากรากฐานตนเองอย่างอิสระ ซึ่งมีอีกด้านหนึ่งคือ “ตัดสินใจกำหนดวิถีปฏิบัติจากรากฐานตนเองได้อย่างอิสระ” อยู่บนแกนเดียวกันของวัฏจักร น่าจะถือว่คือระบบการเรียนรู้ที่แท้จริงของมนุษย์แต่ละคน เพื่อดำรงความเป็นมนุษย์ไว้ให้มั่นคง และเรียนรู้ความจริงได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ภาพลักษณะเดียวกัน แต่มีคนอื่นเป็นผู้กำหนดให้จึงไม่น่าจะเรียกว่ารูปธรรม หากเป็นเพียงรูปแบบเท่านั้น และผู้ที่หิบบยื่นให้คนอื่นอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แทนที่จะถือรากฐานเป็นกลาง และกล้าที่จะได้คิดได้เองจากการปฏิบัติอย่างจริงจังแท้จริงแล้วน่าจะเป็นการนำรูปแบบไปให้ หรือที่เรียกกันว่า “ยัดเยียดให้ด้วย” ทำให้สิ่งซึ่งตนอาจคิดว่า เปลี่ยนสภาพไปสู่ด้านที่สร้างผลเสียหาเพิ่มขึ้น “รูปธรรมจึงหาใช้สิ่งซึ่งเรียกร้องจากผู้อื่นได้ไม่”

บางทีเราอาจคิดว่า เมื่อกล่าวถึงคำว่าพอเพียงแล้ว ก็น่าจะยกตัวอย่างเช่นทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ถ้ามีนิสัย “เอาใจเขาใส่ใจเรา” เป็นธรรมชาติอย่างแท้จริงมาโดยตลอด ย่อมรู้จักประณีต

ความจริงจากอีกด้านหนึ่งช่วยให้มีใจเข้มแข็ง แม้จะถูกต่อว่าในทำนองว่า “พูดอะไรไม่เห็นรู้เรื่อง” โดยที่รู้ว่า “แม้วันนี้ยังไม่รู้ วันหน้าย่อมรู้ได้เอง” ดังเช่นที่คนยุคก่อนกล่าวเตือนสติไว้ว่า “จงใจดีให้ถูกทาง” ถ้าไม่นำเอาความคิดที่จะหาเสียงหรือนำเอาความอยากไถ่ล้างของตัวเองเข้าไปแอบแฝงเป็นเงื่อนไขไว้ด้วย ซึ่งตนย่อมรู้ดีกว่าคนอื่น

จึงใคร่ขอฝากแง่คิดไว้ในขั้นนี้ว่า ถ้าคิดให้แก่สังคมจริงย่อมมีความกล้าที่จะคัดท้ายให้รู้สึกได้ชัดเจนพอสมควร ไม่เช่นนั้นแล้ว บนพื้นฐานความจริงเช่นปัจจุบัน อาจทำให้คนจำต้องตกเป็นเหยื่อ มากขึ้น แม้มีเหตุผลเนื่องมาจากอีกด้านหนึ่งซึ่งไม่ใช่ด้านเดิม

หากสามารถเข้าใจสิ่งที่กล่าวมาแล้วถึงระดับหนึ่งย่อมพบว่า “คำว่าพอเพียงก็ดี พอมีพอใช้ก็ดี หาใช่มีตัวตนให้ยึดมั่นถือมั่นไม่” ในเมื่อระดับจิตใจและความคิดแต่ละคนแต่ละช่วงเวลา มีความแตกต่างหลากหลาย ดังนั้นความรู้สึกพอไม่พอของแต่ละคนย่อมไม่มีใครกำหนดนอกจากความจริงที่ตนเองเท่านั้น แต่เราก็คงปฏิเสธการอยู่ร่วมกันไม่ได้ ดังนั้นการเสริมความรู้ซึ่งกันและกันจากการนำปฏิบัติด้วยความจริงใจต่อกัน ย่อมมีเหตุมีผลนำวิถีทางไปถึงจุดเดียวกันได้ แม้อาจต่างกรรมต่างวาระกัน แต่ก็คงถือเป็นเรื่องธรรมดา

ระหว่างคนกับระบบ อะไรสำคัญกว่ากัน

ระหว่างคนกับระบบ เป็นปัญหาที่นำมาพูดกัน ไม่จบสิ้น ถ้ารากฐานคนยังลงไม่ถึงสังขาร เป็นพื้นฐานชีวิตของแต่ละคนที่ดำรงอยู่ร่วมกัน หลายคนมองว่าเป็นปัญหาโลกแตกความจริงแล้วไม่ใช่ ยิ่งกว่านั้น ถ้ารู้ได้ถึงความจริง กลับมีส่วนเสริมสร้างรากฐานให้มองเห็นโลกเป็นอันเดียวกันชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับความคิดที่นำเอาเรื่อง ไก่เกิดก่อนไข่หรือไข่เกิดก่อนไก่พูดกันเป็นของเล่น เพราะรู้ได้ไม่ถึง

ถ้าไม่มองอย่างยึดติดทำให้เห็นความจริงว่า มนุษย์ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากมีการเปลี่ยนแปลง บนพื้นฐานความหลากหลายอย่างเป็นธรรมชาติ ก็ไม่น่าจะมองระบบด้วยความเข้าใจที่เห็นว่า เป็นสิ่งประดิษฐ์ขึ้นโดยมนุษย์แต่ควรเห็นว่า ระบบซึ่งเกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกันอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั้นคือความจริงซึ่งร่วมกันอยู่อย่างเป็นธรรมชาติ โดยมีเหตุมีผลสานถึงกันหมด

หากเข้าใจได้ย่อมรู้ว่า การที่ระบบจะได้รับการแก้ไข น่าจะขึ้นอยู่กับรากฐานการเรียนรู้ของมนุษย์แต่ละคนที่มุ่งไปสู่การรู้ความจริงจากรากฐานตนเองก่อนอื่น ซึ่งประเด็นนี้เกิดจากการปฏิบัติร่วมกัน จากรากฐานที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งหมายถึง “การปฏิบัติอย่างรู้เหตุรู้ผล” ไม่เช่นนั้นแล้วอาจมุ่งทิศทางออกมาเน้นที่ด้านนอก

จึงกล่าวอย่างมั่นใจในสังขธรรมได้ว่า “ระบบที่เกิดจากการไม่คิดสร้างระบบ หากมุ่งทำงานด้วยความรักที่จะทำงานมุ่งสู่ด้านล่าง รวมทั้งด้านหลังซึ่งมีชีวิตเขาวงกตเป็นอนาคต โดยมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองอย่างเด่นชัด ย่อมนำตนไปถึงจุดพอเพียงด้วยตัวเองเป็นสังขธรรม ดังเช่นที่คนในอดีตเคยกล่าวไว้ว่า “จิตมนุษย์มีธรรมชาติที่สามารถบอกตนเองถึงความจริงได้ทุกเรื่อง” อีกทั้งยังมีผลเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน มิให้คนจำต้องตกเป็นทาสอิทธิพลจากภายนอกได้โดยง่ายด้วย

อนึ่ง เมื่อเข้าถึงจุดที่มีความพอเพียงจริงแล้ว หากใช้มีผลซึ่งนำมาใช้กับการเกษตรเท่านั้น หากยังมีโอกาสเป็นไปได้ทุกเรื่องซึ่งมีเหตุมีผลสัมพันธ์ถึงวิถีชีวิตตนเองอย่างเป็นธรรมชาติ ดังที่หากมอง “ความพอเพียง” ออกจากตัวเองไปยังเพื่อนมนุษย์โดยมีรากฐานการมองที่ซื่อสัตย์ ย่อมเข้าใจได้ว่ามีความหลากหลายเป็นพื้นฐานรองรับเช่นเดียวกับธรรมชาติของมนุษย์ จึงช่วยให้บุคคลผู้รู้ถึงความจริงแล้วไม่นำตนไปกำหนดให้แต่ละคนจำต้องในรูปแบบอย่างนั้นอย่างนี้ โดยเหตุที่รู้ว่าเป็นการฝืนความจริงของผู้อื่น

ดังเช่นที่คนในอดีตเคยกล่าวเตือนสติลูกหลานไว้ว่า “ความหวังดีอาจกลับกลายเป็นผลร้ายก็ได้ ถ้ามีการนำไปใช้อย่างขาดสติ” จึงใคร่ขออนุญาต ผากแง่คิดทั้งหมดไว้ให้นำไปพิจารณา ในขณะกำลังกำลังประสพกับปัญหาซึ่งทำให้เดือดร้อนมากขึ้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมชาติของมนุษย์ที่กำลังพบกับความเดือดร้อนหนัก ย่อมแสวงหาแนวทางให้นำตนไปยึดติดกับสิ่งภายนอกได้ง่ายมากขึ้น ดังนั้นการจะหยิบยื่นสิ่งใด จึงเปรียบเสมือนดาบสองคม ซึ่งอาจส่งผลหวนกลับมาทำร้ายตัวเองเพราะความรู้เท่าไม่ถึงกาล ดังนั้นผู้ให้จึงควรข่มใจเอาชนะตัวเองให้ได้อย่างชัดเจนก่อนอื่น เพื่อเสริมสร้างความกล้าหาญไว้ให้พร้อมที่จะเผชิญกับการถูกวิจารณ์ทั้งหลายได้อย่างมั่นคงแล้ว ในที่สุดย่อมมองเห็นความสว่างสดใสซึ่งรออยู่เบื้องหน้า สังคมปัจจุบันจึงมีความต้องการคนสายตากว้างไกล รักการนำปฏิบัติร่วมกับคนที่ดำรงอยู่ด้านล่างและด้านหลังอย่างจริงจึงเป็นธรรมชาติมากที่สุด การพูด และชี้แนะสั่งการ รวมทั้งเอาแต่พึ่งแผ่นกระดาษกับตัวหนังสือ ทั้งนี้และทั้งนั้นเพื่อให้สิ่งใดไปได้อย่างตลอดรอดฝั่ง